

Paasnacht: nacht van bevrijding

Wanneer je mensen vraagt wat christenen op Pasen vieren, zal het antwoord vrijwel zeker zijn: de verrijzenis of de opstanding van Christus. Wanneer ze geen of weinig band hebben met de christelijke traditie, zullen ze allicht ook associaties krijgen met het voorjaar en met alles wat daar zoal mee in verband wordt gebracht – niet op de laatste plaats door de commercie: paaseieren, een paasbrunch, of zelfs de paashaas. Weinigen zullen een verband leggen met de uittocht van het joodse volk uit de slavernij in Egypte.

Toch is het precies daarmee begonnen. De eerste generaties van christenen, die meestal een joodse achtergrond hadden, herdachten op Pasen niet op de eerste plaats dat Christus was opgestaan uit het lege graf. Ze vierden Pasen niet eens op een zondag en trouwens ook niet overdag. Ze vierden het feest in de nacht waarin de Joden herdachten dat ze bevrijd waren uit de slavernij in Egypte, de nacht van de veertiende op de vijftiende van de maand Nisan. En die bevrijding uit Egypte was ook precies het centrale thema van hun (christelijke) Paasfeest. Ze gaven er alleen hun eigen invulling aan. De herdenking van de bevrijding was voor hen onlosmakelijk verbonden met de dood van Jezus, die kort vóór het joodse feest was gestorven en die vóór zijn dood een bijzondere maaltijd had gehouden die door de eerste christenen werd beschouwd als een Pesachmaal. De bevrijding uit Egypte stond voor hen voor de bevrijding van alle angsten en bedreigingen die de mensheid vanaf het allereerste begin in hun ban hadden gehouden: angst voor de dood, de macht van het kwaad in de wereld, maar ook in henzelf. De overtuiging dat deze machten overwonnen waren, in beginsel geen greep meer op hen hadden, brachten ze tot uitdrukking door middel van een verhaal dat voor moderne mensen misschien wat mythisch zal aandoen, maar juist daardoor op een bijzondere manier tot de verbeelding kan spreken. (Is het echt waar dat wij ongevoelig zijn geworden voor verbeelding?) Ze vertelden dat Christus onmiddellijk na zijn dood was afgedaald in het dodenrijk – waar iedereen uiteindelijk ooit zal eindigen – en daar de machten van het kwaad, de Dood en de Satan, had verslagen. En daarop was het dodenrijk gedwongen geweest om Christus, maar ook Adam en Eva, symbolen van de mensheid, van mannen en vrouwen, vrij te laten, te laten ontsnappen, het geluk en de vrijheid tegemoet.

In dit verhaal valt vooral het universele karakter van de bevrijding op: de hele mensheid is in principe bevrijd (de vraag wie wel en wie eventueel niet zou worden gered, werd nog niet gesteld). We komen in het christendom daarnaast ook al snel een andere traditie tegen, die sterker focust op de bevrijding van het individu. Ze wordt vooral populair vanaf het moment dat het gebruikelijk wordt om in de paasnacht te dopen. In deze traditie wordt de doortocht door de Rode Zee centraal gesteld. De Egyptenaren die verdronken, worden op een symbolische manier geduid - gelukkig maar, waaraan hadden die arme Egyptische ruiters en paarden de verdrinkingsdood verdiend? - Ze staan voor de krachten in ons zelf, voor onze passies, verlangens waaraan wij verslaafd zijn en die ons onvrij maken en die nu worden verdronken. Het 'oude zelf' wordt verzopen.

Dit maakt duidelijk dat het begrip 'bevrijding' op verschillende manieren kan worden ingevuld. Het laat verschillende mogelijkheden toe. Je kunt het begrip betrekken op de geschiedenis van het Joodse volk dat zo vaak vervolging en onderdrukking heeft moeten ondergaan. Maar je kunt het ook betrekken op andere groepen van mensen die onderdrukt worden, of op de hele mensheid, of ook op je eigen levensweg. Dat is het bijzondere van liturgie, van rituelen, dat verschillende mensen zich erin kunnen herkennen.

Belangrijk bij dit alles is dat in het boek Exodus de bevrijding uit Egypte geen eindpunt, maar beginpunt is. Er volgt nog een lange weg door de woestijn. De vleespotten van Egypte blijven lokken. Vrijheid die in principe is geschonken, moet steeds weer opnieuw worden verworven en bevochten. Daarom wordt in de joodse traditie elk jaar, op Pesach, opnieuw de bevrijding uit Egypte gevierd, alsof wij steeds weer opnieuw worden bevrijd.

Al vrij snel is het vroegchristelijke Paasfeest van de joodse datum, 14-15 Nisan, verplaatst naar de vrijdag, zaterdag en zondag die daarop volgden. En daardoor kwam het accent meer te liggen op de herdenking van de dood en de verrijzenis, de opstanding van Christus. Uiteindelijk ging de herdenking van de verrijzenis steeds meer als de afsluiting en het hoogtepunt van het driedaagse paasfeest gelden. Hier rijst natuurlijk de vraag hoe je de verrijzenis, de overwinning van het licht kunt vieren wanneer je niet eerst de duisternis hebt moeten ervaren. Geen Paaszondag zonder Goede Vrijdag, zonder Goede Week. Maar er was nog iets anders. Het verhaal van de bevrijding uit Egypte - gevolgd door de doortocht door de Rode Zee - raakte geleidelijk aan steeds meer op de achtergrond. Daardoor werd niet alleen de band met het joodse Pesach steeds minder goed zichtbaar - waarom noemen we het christelijke Paasfeest eigenlijk nog Pasen? - maar raakte ook de dynamiek die besloten ligt in het begrip 'bevrijding' steeds meer uit zicht.

Alle reden om het opnieuw in het licht te plaatsen, in en buiten de liturgie.

Gerard Rouwhorst